

Romke Kleefstra (SOVON)

KOLONIEVOGELS EN ZELDZAME BROEDVOGELS IN FRYSLÂN IN 2001 EN 2002

SOVON Vogelonderzoek Nederland organiseert jaarlijks het Landelijk Soortonderzoek Broedvogels (LSB), waarmee de aantallen en de verspreiding van kolonievogels en zeldzame broedvogels gevolgd wordt. In Fryslân worden zodoende sinds 1992 alle kolonievogels systematisch geteld. Zeldzame broedvogels worden sinds 1997 intensief geïnventariseerd. In deze bijdrage worden de trends van 11 jaar kolonievogels tellen weergegeven. Maar liefst 49 zeldzame soorten worden behandeld. Van alle soorten worden de aantallen en populatieschattingen gegeven. Ganzen van diverse pluimage deden het goed in 2002. De zachte winters van de laatste jaren deden Blauwe reiger en Roerdomp toenemen. Aalscholver, Lepelaar, Kleine mantelmeeuw, Zilvermeeuw, Grote stern en Dwergstern namen ook toe, maar Geoorde fuut, Blauwe kiekendief, Bontbekplevier, Kempshaan, Visdief, Paapje en Buidelmees duikelden diep in de min. Van de Grote zilverreiger werd een territoriaal paar vastgesteld. Opvallend sterk vertegenwoordigd: de IJsvogel.

Materiaal en methode

Het LSB is een monitoringproject van SOVON Vogelonderzoek Nederland dat zich richt op de aantalsontwikkeling en verspreiding van 17 in kolonies broedende vogelsoorten en circa 70 zeldzame broedvogels. Alle kolonievogels worden jaarlijks volledig (provinciedekkend) geteld, behalve de Huiswaluw, die door middel van een stevige steekproeffelling wordt gevolgd. Zeldzame soorten worden in kaart gebracht door vaste telgebieden jaarlijks op deze soorten te onderzoeken en aanvullend zo veel mogelijk losse waarnemingen te verzamelen. Op die manier worden grote, belangrijke vogelgebieden als de Waddeneilanden, de Friese Waddenkust, het Lauwersmeergebied, de moerasgebieden in de Tynwâlden en het Bûtenfjild, vrijwel alle laagveenmoerasen en Zuidwest-Friese meren, de Friese IJsselmeerkust en Zuidoost-Friese gebieden als Duurswouderheide en Fochteloërveen volledig onderzocht.

Het LSB-project wordt op het Friese vasteland gecoördineerd door de auteur van dit artikel, districtscoördinator van SOVON. In het Waddengebied is de coördinatie in handen van SOVON-medewerker Lieuwe Dijkse.

In de soortbesprekingen wordt kort ingegaan op de vastgestelde aantallen, trends en curiositeiten van LSB-soorten in 2001 en 2002. Het voorjaar van 2001 werd getekend door de uitbraak van mond- en klauwzeer. Lang niet alle gebieden waren daardoor tijdig te betreden en goed te inventariseren, waardoor van verschillende soorten de aantallen in 2001 onvolledig zijn. Overigens was 2001 het jaar waarin de internationale Waddenzee gebiedsdekkend geïnventariseerd werd. Zodoende werden alle eilanden volledig en intensief onderzocht. Bijzonder in 2002 was het Jaar van de IJsvogel. Landelijk vroeg SOVON met een media-offensief aandacht voor het opsporen van broedgevallen van IJsvogels om de soort goed in kaart te krijgen. Ook in Fryslân leverde dit veel extra gegevens over de soort op.

De genoemde aantallen hebben betrekking

De Kleine zilverreiger, vaste broedvogel in Fryslân sinds 1999.

foto: Wolter van Dijk

op vastgestelde broedparen/territoria in het voorjaar van 2001 en/of 2002 (zie ook tabel 3). Voor een uitgebreidere bespreking van het LSB-project en de onderzoeksmethode wordt verwezen naar Van Dijk & Hustings (1996).

Het weer in 2001 en 2002

Weersomstandigheden kunnen van grote invloed zijn op de inventarisatieresultaten. Een opeenvolging van zachte winters speelt vorstgevoelige soorten als Roerdomp, Blauwe reiger en IJsvogel in de kaart. Aanhoudende droogte in het voorjaar doet vennen en plasdras-situaties opdrogen, wat ten nadele is van soorten als Geoorde fuut en Porseleinhoen. Daarnaast kan het weer van invloed zijn op de balts- en zangactiviteit van soorten en dus op de waarneembaarheid van soorten. Winderige nachten doen nachtbrakers als Kwartelkoning en Porseleinhoen zwijgen. Bij

anhoudende regen (en wind) zijn zangvogels zwijzaam.

In 2001 waren maart en april somber en nat; geen ideale omstandigheden voor inventarisatie. Mei was juist uitstekend met hoge temperaturen, veel zon en weinig neerslag. Ook juni was zonnig en warm, maar met de combinatie van een stormachtige wind en springtij in begin juni verloren veel kustbroedvogels nesten met eieren en jongen. Juli was zeer warm, zonnig en de hoeveelheid neerslag was normaal. In 2002 waren maart en april zachte, zonnige maanden, waarbij maart relatief droog was, terwijl er in april redelijk veel neerslag viel. Halverwege april waren de omstandigheden rondult schraal en buig, een weertype dat eind april en begin mei wederom de boventoon voerde. Daarna overheerste warm, maar somber weer. Juni was een gemiddelde maand qua neerslag en zonneschijn. Juli was nat en somber.

Soortbesprekingen

Geoorde fuut De Geoorde fuut nam de laatste jaren toe in Fryslân onder de impulsen van het Fochteloërveen. De toename van plassen betekende hier een uitbreiding van geschikt broedgebied, waarbij de soort een sterke voorkeur vertoont voor het broeden in kokmeeuwenkolonies. De afname van de Geoorde fuut op het Fochteloërveen van 22 paar in 2000 naar 4 in 2002 is dan ook gerelateerd aan een even zo sterke afname van de Kokmeeuw in dat gebied (Feenstra 2003). De stand van de Geoorde fuut in Fryslân halveerde in 2001 en 2002 ten opzichte van 2000 (tabel 2). Opvallend is de vestiging van de soort in een nieuw plasdrasgebiedje in Van Oord's Mersken. Hier werden op basis van een nestentelling 19 paar vastgesteld (Jager 2002).

Aalscholver De Aalscholver is in Fryslân in 11 jaar tijd toegenomen van 897 paar in 1992 naar 2.224 in 2002. Deze toename staat sterk onder invloed van de vestiging op Vlieland (figuur 1). Hier dook de soort in 1994 op met 7 broedparen en nam sindsdien toe tot 1.003 paren in 2002. De kolonies in de Alde Feanen en Rottige Meenthe zijn qua aantallen relatief stabiel. Een nieuwe broedplaats werd ontdekt bij de sluis van Terherne, aan het Sneekermear. In 2001 zaten hier 2 paarjes, in 2002 5.

Roerdomp In 1999 nam de Friese populatie Roerdampen plots toe van 15-20 paar in 1998 tot 40-45 paar in 1999 (Kleefstra 2001). In 2000 en 2001 kwamen de aantallen overeen met 1999, maar in 2002 zette opnieuw een toename in tot 60 territoria. Het talrijkst is de soort in het Lauwersmeergebied, waar in 2002 11 territoria werden vastgesteld (De Boer & Kleefstra 2002). Opvallend is ook de toename van de Roerdomp op de Waddeneilanden, met 2 territoria op Vlieland in 2002, 3 op Terschelling, 3 op Ameland en 4 op Schiermonnikoog. Ongetwijfeld profiteert de soort van de opeenvolging van zachte winters, maar ook vernatting van moerasgebieden (hogere waterpeilen, aanleg helofytenfilters), alsook het sparen van meer overjarig Riet zal de Roerdomp geen windelieren hebben gelegd. Daarnaast zou de sterke toename van de soort mogelijk gerelateerd kunnen zijn aan de toename van de soort in Scandinavië (Dene-marken, Zweden).

De Canadese gans neemt toe als broedvogel in Fryslân

foto: Wolter van Dijk

Kwak In juni 2002 werd in het zuidelijke deel van het Lauwersmeergebied meerdere malen een roepende Kwak waargenomen. Vermoedelijk betrof het een territoriaal mannetje. Aanwijzingen voor broeden werden niet verkregen (De Boer & Kleefstra 2002). Een territorium van de Kwak in Fryslân werd voor het laatst in 1998 opgevoerd, ook toen in het Lauwersmeergebied.

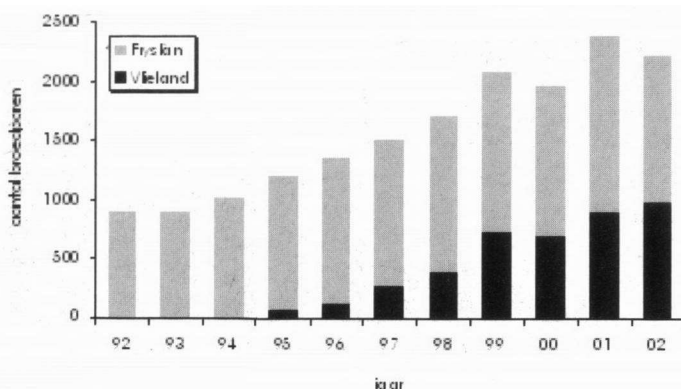
Kleine zilverreiger In 1999 vestigde de Kleine zilverreiger zich als nieuwe broedvogel in Fryslân met 2 succesvolle broedgevallen op respectievelijk Terschelling en Schiermonnikoog. De soort heeft zich gehandhaafd en is voorzichtig toegenomen tot 5 paar in 2002, met 1 broedgeval op Vlieland, 3 op Terschelling en 1 op Schiermonnikoog.

Grote zilverreiger Na een met takken slepend paarje Grote zilverreigers bij De Leijen in april 2000 en een duidelijk overzomerend paarje in het Lauwersmeergebied in 2001, werd in 2002 een territorium in het laatstgenoemde gebied opgetekend. In het natte rietmoeras van de Pompsterplaat hield zich het gehele voorjaar een paarje op. In juni werden voortdurend voedselkluchten waargeno-

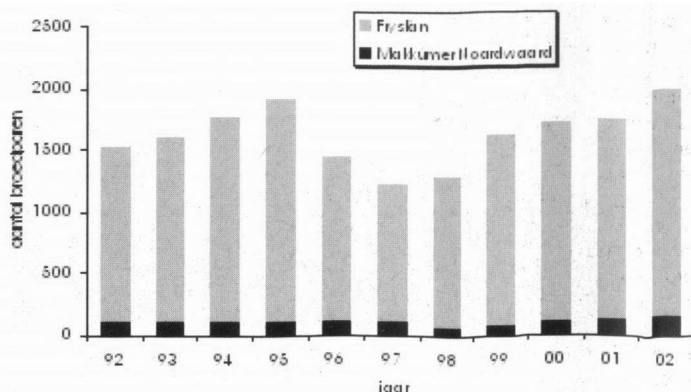
men van de vermoedelijke nestplaats naar omliggende wateren. Het ontoegankelijke gebied leende zich niet voor het opzoeken van het nest en (vliegvlugge) jongen werden niet waargenomen (De Boer & Kleefstra 2002). De laatste maal dat de soort als Friese broedvogel werd opgevoerd, dateert uit 1981 toen een paarje zonder succes tot broeden kwam in de Alde Feanen (Van der Kooij & Voslamber 1997).

Blauwe reiger Met het uitblijven van streng winterweer zet de toename van de Blauwe reiger gestaag voort. In 2002 bereikte de populatie het hoogste niveau sinds jaren met 1.996 broedparen (figuur 2). De grootste kolonie in 2002 was die op de Makkumer Noardwaard met 169 paren. Een deel van deze paren broedt op drijvende nesten in het Riet.

Purperreiger Al jaren schommelt het aantal broedparen van de Purperreiger in Fryslân tussen de 11 en 18 broedparen. In 2002 kwam het aantal broedparen uit op 22 (figuur 3), het grootste aantal sinds de eerste helft van de jaren '80. Daarvan kwamen er 10 tot broeden in de Alde Feanen, 8 in De Deelen, 2 in de Brandemeer, 1 in de Rottige Meenthe en 1 in

Figuur 1. Aantalsverloop van de Aalscholver in Fryslân in de periode 1992-2002, waarbij het aantal broedparen op Vlieland apart is weergegeven.

Figuur 2. Aantalsverloop van de Blauwe reiger in Fryslân in de periode 1992-2002, waarbij het aantal broedparen op de Makkumer Noardwaard apart is weergegeven.

de Lendevallei. In dit laatste gebied gaat het om een hervestiging van de soort. In de jaren '50 was het gebied van groot belang met een kolonie Puperreigers van circa 30 paren (Van der Ploeg *et al.* 1976).

Lepelaar De Lepelaar is in Fryslân de afgelopen 11 jaar toegenomen van 133 paar in 1992 naar 685 in 2002 (figuur 4). Al deze paren komen tot broeden op de Waddeneilanden, waarbij Schiermonnikoog in 2002 het rijkst aan Lepelaars was met 240 paren. Op het vasteland werden de afgelopen jaren sporadisch broedgevallen vastgesteld en dan gaat het telkens om 1 paar, zoals in de Rottige Meenthe in 1993 en 2001, de Alde Feanen in 1998 en de Makkumer Noardwaard in 2000. Ondanks de grote aantallen broedparen in 2002 viel het broedsucces in het Nederlandse Waddengebied tegen met 0,5 jong per paar, ofwel 370 uitgevlogen jongen (gegevens O. Overdijk).

Zwarte zwaan Het in het wild broeden van Zwarte zwanen lijkt toe te nemen. In 2002 werden 4 broedparen vastgesteld, waarvan 2 in het noorden van Fryslân (Raard, Birdaard) en 2 in Midden-Fryslân (Ulesprong bij Tijnje, Aldeboarn). Het gaat om succesvolle paren die voortkomen uit waterwildcollecties.

Kolgans Het eerste broedgeval van de Kolgans in Nederland werd in 1980 op de Warkumerwaard vastgesteld. Sindsdien is de soort landelijk toegenomen tot 200-250 paren (Voslammer 2002). In Fryslân neemt de soort de laatste jaren snel toe als broedvogel. Ging het in 1997 en 1998 nog om 12 broedparen, in 2002 werden 66 verdachte paren vastgesteld, waarvan de meeste in Midden-Fryslân. Hier is de soort talrijk in het gebied van de Terkaplesterpuollen, waar de soort sinds 1996 jaarlijks wordt vastgesteld en toe is genomen tot 26 broedparen in 2002 (Kleefstra 2002). Ook op de Waddeneilanden is het broeden van Kolgans inmiddels vastgesteld. In 2001 werden op Schiermonnikoog 2 paren vastgesteld, waarvan 1 met jongen (Kleemann 2001).

Indische gans In het voorjaar van 1999 werd het eerste broedgeval van een Indische gans in Fryslân vastgesteld, toen een Indische paarde met een Grauwe gans in De Deelen (Kleefstra 2001). Het aantal broedgevallen is sinds-

dien gestaag opgelopen tot 4 in 2002, alle vastgesteld in Midden-Fryslân (Centrale merengebied, De Deelen). In drie gevallen gaat het om een puur paar (Grou, Terkaplesterpuollen, De Deelen). Alleen het paar bij Grou was succesvol met 3 uitgevlogen jongen.

Canadese gans Werden in 1997 nog slechts 19 broedparen van de Canadese gans vastgesteld, in 2002 bedroeg het aantal 85 paar Grote Canadese ganzen *Branta canadensis* en 1 paar Kleine Canadese ganzen *B. c. minima* (tabel 3). De soort verspreidt zich algemeen door de provincie en is ook broedvogel op de Waddeneilanden (Schiermonnikoog, Ameland). Bolwerken zijn de Alde Feanen en de Terkaplesterpuollen met respectievelijk 22 en 14 broedparen in 2002. De verwachting is dat de toename van de soort zich zal voortzetten en dat de Canadese gans algemener kan worden dan de Grauwe gans, omdat de soort veel minder kritisch is in nestplaatskeuze en daardoor minder beperkingen in haar voorkomen kent.

Brandgans De ontwikkeling van de Nederlandse broedpopulatie Brandganzen maakt een stormachtige ontwikkeling door onder de impuls van het Deltagebied. Hier nam de soort in de periode 1998-2000 toe van 350 naar ruim 520 paren, terwijl in 2001 al meer dan 830 paren werden vastgesteld (Ouweneel 2001, Meininger 2002). Ook in Fryslân neemt de soort zienderogen toe van 13 paren in 1998 naar 47 in 2002. De populatieschatting van 50-55 broedparen (tabel 2) is voorzichtig en zou meer kunnen bedragen. Moerasgebieden hebben sterk de voorkeur van de Friese Brandganzen met 18 paren in het gebied van de Alde Feanen, 7 in het Ottema-Wiesmareervaart en 7 in de Brandemeer. Ook broeden op de Waddeneilanden wordt inmiddels vastgesteld (Schiermonnikoog). In de Alde Feanen is de Jan Durks Polder een belangrijke verzamelpaats van paren met jongen. Zo werden hier op 25 juni 2002 4 paren met in totaal 19 volgroeide jongen gezien en nog een paar met 3 kleine donsjongen (eigen gegevens). Een verdere toename van de soort als broedvogel in Fryslân mag verwacht worden.

Mandarijneend Jaarlijks worden 1-2 broedparen van de Mandarijneend gemeld, altijd afkomstig uit Zuidoost-Fryslân (o.a. omgeving

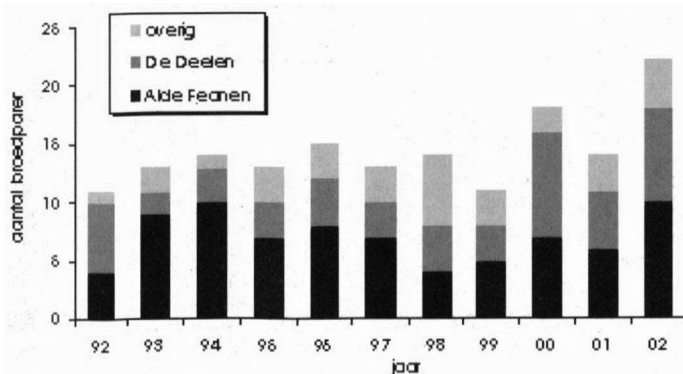
Bakkeveen). De plekken waar broedparen worden vastgesteld wisselen van jaar tot jaar, wat doet vermoeden dat er meer broedparen zijn dan gemeld worden. In 2002 werd een paar vastgesteld bij 'De Slotpleats' in Bakkeveen, waar de soort vermoedelijk vaste broedvogel is (Feenstra 2002). Een ander paar kwam tot broeden in een nestkast, getimmerd door Rob Bijlsma en geplaatst in de tuinvijver van Maria Quist te Appelscha.

Smient De Smient wordt sinds begin jaren '90 jaarlijks in toenemende mate vastgesteld als broedvogel. In 2002 werden 4 paar in het Friese binnenland vastgesteld op basis van broedindicatie waarnemingen als balts, afleidingsgedrag van vrouwtjes, nestvondst, paar met jongen.

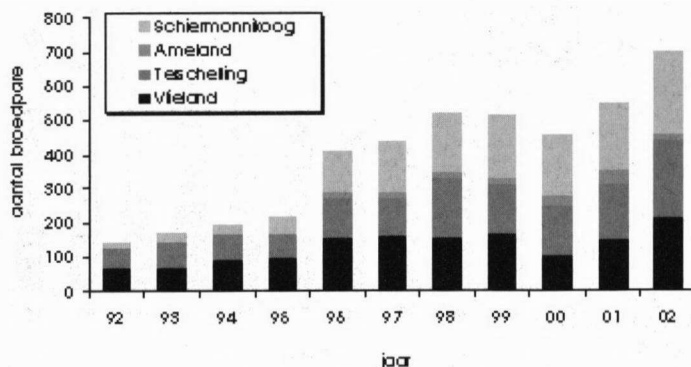
Pijlstaart Pijlstaarten worden jaarlijks vastgesteld als broedvogel in Fryslân, waarvan de meeste paren in het Waddengebied. Sinds 1997 gaat het in Fryslân om 4-6 paren. In de meeste gevallen gaat het om zekere broedgevallen, zoals in 2001 een vrouwtje met jongen op Vlieland (De Boer 2002) en een nestvondst op Ameland (Klaassen 2002).

Krooneend In zowel 2001 als 2002 werd de Krooneend vastgesteld als broedvogel van het Lauwersmeergebied. In 2001 ging het om een broedverdacht paar, in 2002 ging het om minder broedindicatie waarnemingen (De Boer & Kleefstra 2002). Het vaststellen van territoria van Krooneenden in het Lauwersmeergebied is geen nieuw fenomeen, want ook in de jaren '70 en '80 werd de soort er met grote regelmaat vastgesteld (Altenburg *et al.* 1985). Landelijk wordt een toename van de soort verwacht (Dirksen & Van der Winden 2002), maar belangrijke voorwaarde voor vestiging van de soort is het voedselaanbod in de vorm van kranswieren en dat aanbod is in de Friese wateren gering.

Eider De tellingen op de Waddeneilanden worden steeds vollediger, nu de meeste eilanden dekkend op Eiders worden geïnventariseerd. Vergelijking van de aantallen in zowel 2001 als 2002 getelde gebieden geeft een overwegend negatief beeld. Op de Friese eilanden vielen de aantallen sterk terug, waarmee de afname van het aantal broedparen verder doorzet.

Figuur 3. Aantalverloop van de Purperreiger in Fryslân in de periode 1992-2002, waarbij de aantallen broedparen in de Alde Feanen en De Deelen apart zijn weergegeven.

Figuur 4. Aantalverloop van de Lepelaar in het Friese Waddengebied in de periode 1992-2003.

Jagend mannetje van de Bruine kiekendief

foto: Walter van Dijk

Middelste zaagbek De Middelste zaagbek is uitsluitend broedvogel van de Waddenzee en kwam tot en met 2001 alleen voor op Griend met aantallen van 1 paar in 1995 tot 5 in 2001 (Oosterhuis 2001). In 2002 nam het aantal broedparen op Griend toe tot 6, vastgesteld op basis van vrouwtjes met jongen (Lutterop & Kasemir 2003). Opvallend is ook het vaststellen van broedparen op Terschelling en Schiermonnikoog in 2002, wat het totaal op 8 broedparen brengt. Vooral rond Griend houden zich ook niet-broedvogels op gedurende het voorjaar. Mogelijk dat deze zaagbekken de komende jaren verantwoordelijk kunnen zijn voor een verdere uitbreiding en toename van de soort als broedvogel rond de Waddenzee.

Bruine kiekendief Met het vaststellen van 347 paar Bruine kiekendief in Fryslân is het beeld van de soort nagenoeg compleet. Het aantal komt sterk overeen met de 344 die in 2000 werden vastgesteld (Kleefstra 2002^b). Het aantal van 302 in 2001 is door onvolledige inventarisatie in verband met de mond- en klauwzeer crisis te laag. Van de 347 paren in 2002 kwamen 142 tot broeden op de Waddeneilanden (in 2000 141, in 2001 148), waar Terschelling de boventoon voert met 56 paren. Op het vasteland is vooral het Lauwersmeergebied van betekenis met 24 paar, maar is ook het aantal van 15 broedparen op de Makkumer en Plamer waarden noemenswaard. De Atlas van de Nederlandse Broedvogels laat broedgevallen zien van de soort in het noordwestelijke kleigebied (o.a. gemeente Het Bildt) en Zuidoost-Fryslân (o.a. oostelijke delen van de gemeenten Heerenveen en West-Stellingwerf). Dit komt niet uit het LSB-project in 2001 en 2002.

In Fryslân wordt een stevige steekproef genomen als het gaat om de broedsuccessen. In 2001 werden 71 nesten gevolgd, 32% van het landelijk totaal aan gevolgde nesten. In 2002 ging het om 103 nesten (45%). Friese Bruine kiekendieven startten in 2001 gemiddeld op 27 april met de eileg, in 2002 op 23 april. De

gemiddelde legselgrootte bedroeg in 2001 4,4 ei per nest, in 2002 4,7. Het gemiddelde aantal uitgevlogen jongen werd in 2001 geraamd op 3,3 jong per paar, in 2002 op 3,2 (Bijlsma 2002 & 2003).

Blauwe kiekendief Werden in 1997 nog 70 paar Blauwe kiekendieven in Fryslân geteld, in 2002 ging het nog slechts om 36, waarvan 29 op Terschelling. Dit geeft aan hoe schaars de soort buiten dit eiland is geworden. Sinds 1999 is de soort vaste broedvogel in het Lauwersmeergebied met zowel in 2001 als 2002 2 paren. In 2002 werd op Vlieland slechts 1 succesvol paar vastgesteld, goed voor slechts 2 jongen (P. de Boer). Op Ameland waren 3 paren goed voor 8 jongen (Ringgroep Ameland), terwijl op Schiermonnikoog van slechts 2 paren in totaal 5 jongen geringd werden (C. van der Wal). Al met al is dit een indicatie voor de slechte jongenproductie van de soort. Van Terschelling ontbreken dergelijke gegevens. Juist broedbiologische gegevens van de soort uit dit laatste Friese bolwerk zouden meer inzicht kunnen verschaffen in de achteruitgang van de soort in het Waddengebied.

Grauwe kiekendief In 2001 en 2002 kwamen in Fryslân respectievelijk 4 en 3 paartjes Grauwe kiekendief tot broeden, alle in het Lauwersmeergebied. Cor Dijkstra van de Rijksuniversiteit Groningen ringde in beide jaren de nestjongen, waarvan er in 2002 5 zouden uitvliegen.

Porseleinhoen In 2000 werden met 73 territoria aanzienlijk meer Porseleinhoenen vastgesteld dan in de jaren daarvoor (Kleefstra 2002^b). In 2001 en 2002 handhaafde de soort zich op dit niveau, waarbij vooral de aantallen in het Fochteloërveen en het Lauwersmeergebied opvallen met respectievelijk 24 (Feenstra 2003) en 17 territoria (De Boer & Kleefstra 2002). Ook de Alde Feanen doet met 11 territoria een flinke duif in de zak. Schaars was de

soort langs de Friese IJsselmeerkust. Hier werden in 2002 slechts 3 territoria vastgesteld. Op de Waddeneilanden was de soort in beide jaren present met in 2002 op Vlieland 4, Ameland 3 en Schiermonnikoog 4 territoria. Op Terschelling ontbreekt de soort.

Klein waterhoen Het Klein waterhoen is een onregelmatige broedvogel in Fryslân. Het bestand met zeldzame soorten geeft alleen voor de jaren 1997-99 jaarlijks 1 territorium in respectievelijk de Alde Feanen, het Lauwersmeergebied en de Rottige Meenthe. In 2002 werd de soort vastgesteld aan het Bergumermeer. De soort liet zich hier tijdens een nachtbezoek op 27 mei gedurende 5 kwartier veelvuldig horen (Kleefstra 2002^b). Ook in 2001 zou de soort er gehoord zijn, maar omtrent deze waarneming bestaat weinig duidelijkheid.

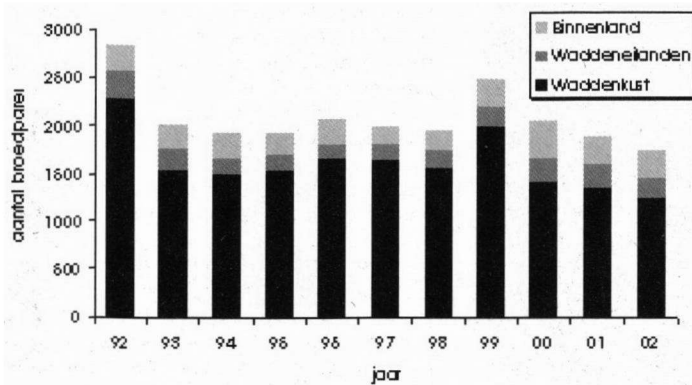
Kwartelkoning In beide jaren waarin er landelijk sprake was van een invasie van Kwartelkoningen, in 1998 en 2000, werden 23 territoria gemeld in Fryslân. In tussenliggende jaren gaat het in Fryslân telkens om 7-10 territoria. De soort wordt daarbij niet alleen in extensief beheerde graslanden vastgesteld, maar ieder jaar opnieuw ook in intensief agrarisch gebied. Zo werd in 2001 een territorium vastgesteld in Polder De Vlierbosch bij Goëngahuizen en in 2002 in het Henhuisteweld nabij Terheme.

Kraanvogel Sinds 1999 wordt de Kraanvogel jaarlijks vastgesteld in het Fochteloërveen. In 2001 en 2002 ging het telkens om 2 paren, waarvan in beide jaren 1 succesvol zou zijn. Zowel in 2001 als 2002 vloog er 1 jong uit (Feenstra 2003). Noemenswaard is ook dat in 2002 voor het derde jaar op rij territoriaal dragende Kraanvogels in het Lauwersmeergebied werden vastgesteld. In alle jaren ging het om een paartje dat baltsgedrag vertoonde (De Boer & Kleefstra 2002).

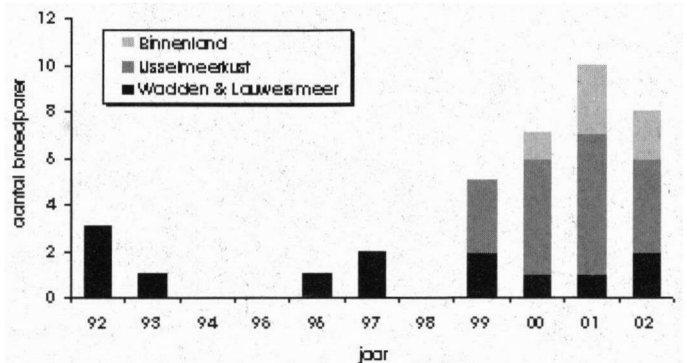
Steltkluif Sinds 1998 wordt de Steltkluif jaarlijks vastgesteld als broedvogel in Fryslân. In alle jaren ging het om broedgevallen in de Ezumakeeg (Lauwersmeergebied), waar het aantal oploep van 2 in 1998 naar 9 in 2000 en 2001. Daarnaast werd in 2000 ook gebroed bij de Witte en Zwarte Brekken (Kleefstra & Hendriksma 2001).

In 2002 werden 3 paar vastgesteld in Fryslân, namelijk in het Hegewiersterfild bij Harlingen, op de buitendijkse gronden van de Peasumerlannen en opnieuw een paartje in de Ezumakeeg. In alle drie gevallen gaat het om mislukte broedpogingen.

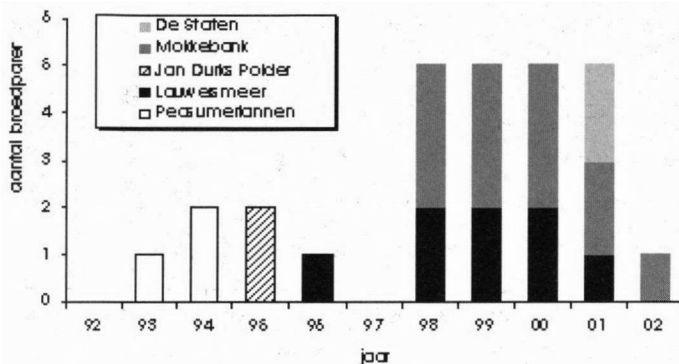
Kluif Begin jaren '90 is de populatie Kluten in Fryslân flink gekrompen als gevolg van een sterke afname op de Friese Waddenkust (figuur 5). In 2002 werden van de 1.733 paren in Fryslân 1.248 geteld op de Waddenkust. Ter vergelijking: in 1991 broedden hier nog 2.902 paren. Koopman (2003) noemt het stoppen van begreppeling en de daarmee samenhangende verruiging van de zomerpolders en kwelders op de kust als belangrijkste oorzaak van de afname. De afnemende aantallen worden elders in het Friese Waddengebied (eilanden) niet gecompenseerd.

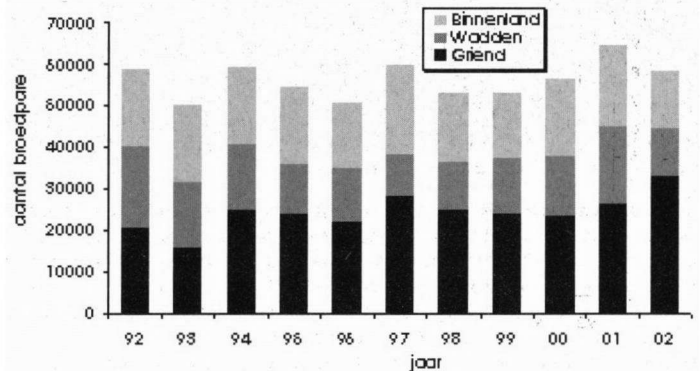
Figuur 5. Aantalverloop van de Kluut in Fryslân in de periode 1992-2002, verdeeld over het binnenland, de Friese Waddeneilanden en de Friese Waddenkust.

Figuur 6. Aantalverloop van de Zwartkopmeeuw in Fryslân in de periode 1992-2002, verdeeld over het binnenland, de Friese IJsselmeerkust en het Friese Waddengebied inclusief Lauwersmeer.

Figuur 7. Aantalverloop van de Dwergmeeuw in Fryslân in de periode 1992-2002 per broedlocatie weergegeven.

Figuur 8. Aantalverloop van de Kokmeeuw in Fryslân in de periode 1992-2002, verdeeld over het binnenland, het Waddengebied en Griend in het bijzonder.

Kleine plevier Het aantal broedparen van de Kleine plevier dat jaarlijks wordt vastgesteld in Fryslân ligt tussen de 29 (2001) en 48 (1999). In 2002 nam de soort plotseling toe. Er werden 64 broedparen vastgesteld, wat vooral te maken heeft met een toename in vaste onderzoeksgebieden. Zo werden in De Deelen brede legakkers afgeplagd tussen petgaten en dat leverde 9 broedparen op. In het Lauwersmeergebied kwamen 8 paren in zandafgravingen in de Kollumerwaard broeden. Ook daar waar grond bouwrijp gemaakt werd, doken wederom Kleine plevieren op, zoals bij Harlingen (5 paar), Joure (2 paar) en Warten (1 paar). Bij Grou werd het broeden van Kleine plevieren vastgesteld op een maïsakker. Het is de vraag of dit vaker gebeurt en wellicht aan de aandacht van o.a. wilde vogelbeschermers ontsnapt. Daarnaast werden broedgevallen op platte fabrieksdaken gemeld uit Leeuwarden en Gerkesklooster.

Bontbekplevier Het aantal broedparen van de Bontbekplevier in Fryslân staat onder grote invloed van die op de Friese Waddenkust. Onder de impulsen van de buitendijkse gronden nam de soort toe tot 84 paar in Fryslân. Hier-van kwamen 43 tot broeden op de Waddenkust. In 2001 en 2002 lagen de aantallen lager. Het is afwachten of deze afname doorzet.

Strandplevier In 2001 en 2002 werden nog slechts 19 respectievelijk 21 broedparen van

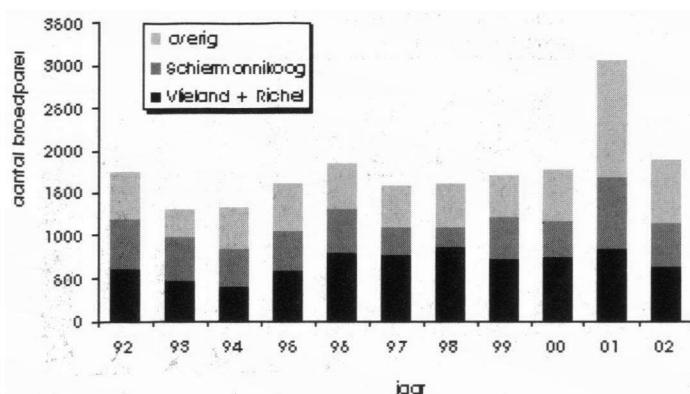
de Strandplevier geteld in Fryslân. Ter vergelijking: in 1996 betrof dit nog 51. Terschelling is veruit de belangrijkste broedplaats voor de soort met 14 paren in 2002. De sterke afname van de soort in het Waddengebied baart zorgen. Bekend is dat op de Noordzeestranden de hoge recreatiedruk tot verstoring van broedvogels leidt, met een geringe jongenproductie als gevolg (Tulp 1998).

Kemphaan Het vastgestelde aantal broedende Kemphanen schommelt de laatste jaren tussen de 30 (1997 en 2002) en 49 (2000) paren. Daarmee lijkt de populatie op sterven na dood. Dat de soort het ene jaar dan weer hier met meerdere verdachte hennen opdrukt en het andere jaar weer daar (Kleefstra 2002²), blijkt ook weer uit de gegevens van 2001 en 2002. In 2001 was de soort opvallend 'talrijk' in de Ezumakeeg met 7 broedverdachte hennen, terwijl er in 2002 maar 1 werd vastgesteld. In de zomerpolder 'Wyldlannen' (Alde Feanen) werd in 2001 1 verdachte hennetje vastgesteld, terwijl dit aantal in 2002 8 bedroeg, waarvan 6 nestvondsten. Het totale aantal van 15 broedgevallen in 2001 (tabel 2) is onvolledig in verband met de beperkte inventarisatie door de uitbraak van mond- en klauwzeer.

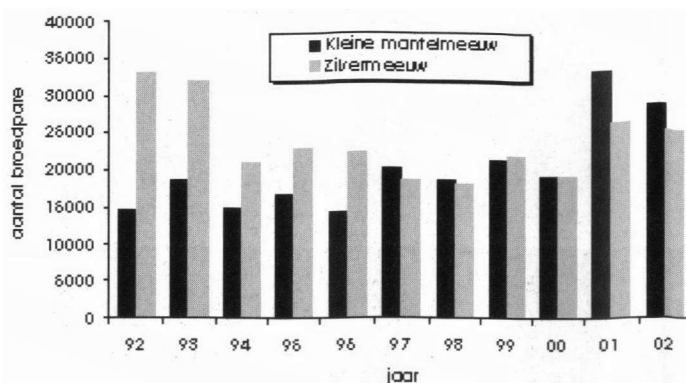
Zwartkopmeeuw Toen in 1992 aangevangen werd met de provinciale kolonievogeltellingen werd de Zwartkopmeeuw reeds aangetroffen

met 3 paar op Terschelling. Tegen de verwachting in nam de soort niet toe in het Waddengebied (figuur 6). In 1994, 1995 en 1998 ontbrak de soort nota bene als broedvogel. Daarna vestigde de soort zich op de Friese IJsselmeerkust (Bocht fan Molkebank, Warkumerbûtenwaard) en nam toe tot 6 broedparen in 2001. Ook in het binnenland doken broedparen op. In de Ezumakeeg werd in 1999 1 paar vastgesteld. Hetzelfde geldt voor het Fochteloërveen een jaar daarna. In de Alde Feanen werd de soort in 2001 en 2002 met respectievelijk 2 en 1 broedpaar vastgesteld in de Jan Durks Polder. Daarnaast settelde de soort zich tussen de Kokmeeuwen op de recreatie-eilandjes in het Tjeukemeer in 2000 met 1 paar. In 2001 en 2002 ging het hier om respectievelijk 3 en 2 paren. Het is afwachten of de soort verder zal toenemen. Het voorkomen is sterk gerelateerd aan de grotere kokmeeuwenkolonies in Fryslân. Deze kolonies zouden daarom jaarlijks op de soort geïnspecteerd moeten worden.

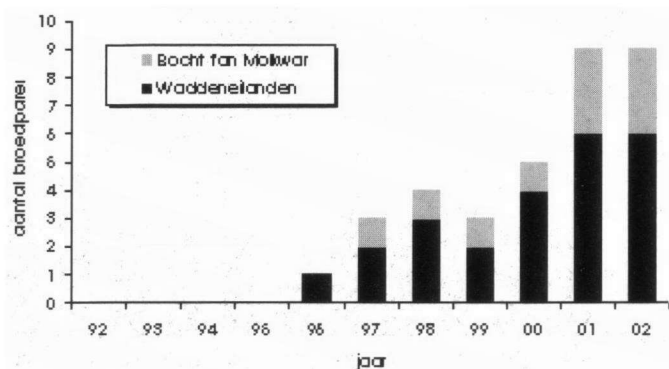
Dwergmeeuw De aantallen Dwergmeeuwen die de laatste jaren in Fryslân worden vastgesteld (figuur 7) zijn amper een schim van de aantallen die bijvoorbeeld eind jaren '70 werden vastgesteld in het Lauwersmeergebied. Daar liep het aantal broedparen op de voormalige kwelders toen op tot circa 60 paar (Altenburg et al. 1985). De laatste jaren is vooral de Molkebank bij Laaksum nog van belang,

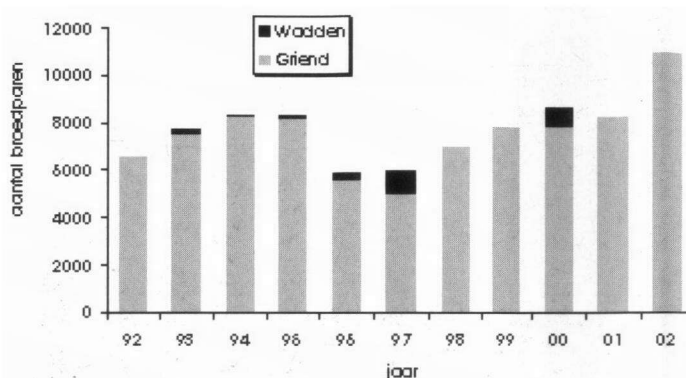
Figuur 9. Aantalverloop van de Stormmeeuw in Fryslân in 1992-2002 met de aantallen broedparen op Schiermonnikoog en Vlieland/Richel apart weergegeven.

Figuur 10. Aantalverloop van de Kleine mantelmeeuw en Zilvermeeuw in Fryslân in de periode 1992-2002.

Figuur 11. Aantalverloop van de Grote mantelmeeuw in Fryslân in de periode 1992-2002, verdeeld over de Waddeneilanden en de Bocht fan Molkwar.

Figuur 12. Aantalverloop van de Grote stern op Griend en in het overige Friese Waddengebied in de periode 1992-2002.

maar hier ging het in 2002 nog om slechts 1 paar (Van Hijum *et al.* 2002). In 2001 doken nog 2 territoriumindicerende paren op in natuurgebied De Staten, een polder tussen de Witte en Zwarte Brekken en de Langweerderwielen die in 2000 werd ontpolderd (Bakker 2002). In het Lauwersmeergebied, waar de soort de laatste jaren nog present was in de Bantpolder en de Ezumakeeg, werd deze in 2002 niet meer vastgesteld als broedvogel.

Kokmeeuw Van de 58.047 paartjes Kokmeeuwen die Fryslân in 2002 telde, nestelden er 33.500 (bijna 60%) op Griend. Figuur 8 laat zien dat de aantallen Kokmeeuwen de afgelopen 11 jaar relatief stabiel waren. De grote afname heeft zich dan ook voor die tijd voorgedaan. In de periode 1980-85 piekte de soort landelijk met 225.000-275.000 paren, maar daarna halveerde de stand tot 132.000-137.000 paren in 1998-2000 (Van Dijk & Major 2002). Ook de afgelopen 11 jaar deden zich grote veranderingen voor. In Zuidoost-Fryslân verdwenen kolonies van 2.000 paren in het Diaconievane en 500 de Rottige Meenthe als sneeuw voor de zon. Kolonies in het Zuidwest-Friese merengebied decimeerden of verdwenen geheel, zoals in de Fluessen, waar in 1992 nog 5.500 paren nestelden. Op Noord-Fryslân Bûtendyks broedden in 1992 nog 16.450 paren. In 2002 betrof dit aantal 830. In de Alde Feanen slonk het aantal in de Jan Durks Polder van 4.863 in 1998 naar 1.490 in 2002. De afnemende aantallen werden gecompenseerd met grotere aantallen op de

Waddeneilanden (vooral Griend) en de Friese IJsselmeerkust. Daarnaast bezette de Kokmeeuw als pioniersoort de nieuw opgeworpen, voor recreatie bestemde eilandjes in het Tjeukemeer. Hier kwamen in 2002 in totaal 2.625 paren tot broeden.

Adn de afname liggen diverse oorzaken ten grondslag. In het binnenland zijn het vooral verslechterde voedselomstandigheden waardoor Kokmeeuwen niet in staat blijken voldoende kuikens groot te brengen (Stienen *et al.* 1998, Bijlsma 2000, Kleefstra 2002^a). Op Noord-Fryslân Bûtendyks lijkt predatie door Vossen de belangrijkste oorzaak van de afname te zijn (Koopman 2003). Ook in het binnenland zou predatie een rol van betekenis kunnen spelen, omdat Kokmeeuwen in toenemende mate kiezen voor broeden op eilandjes van basaltsteen (De Leijen, Sneekemeer, Tjeukemeer) en daarmee nabijgelegen, oude broedplaatsen (o.a. zomerpolders) links laten liggen.

Stormmeeuw In 2002 werden in Fryslân 1.874 broedparen van de Stormmeeuw geteld. Dit ligt in de lijn van de aantallen die de voorgaande jaren werden vastgesteld, afgezien van 2001 (figuur 9). De soort was toen aanzienlijk talrijker onder de impulsen van veel grotere kolonies op Ameland (1.119) en Schiermonnikoog (836) dan gebruikelijk.

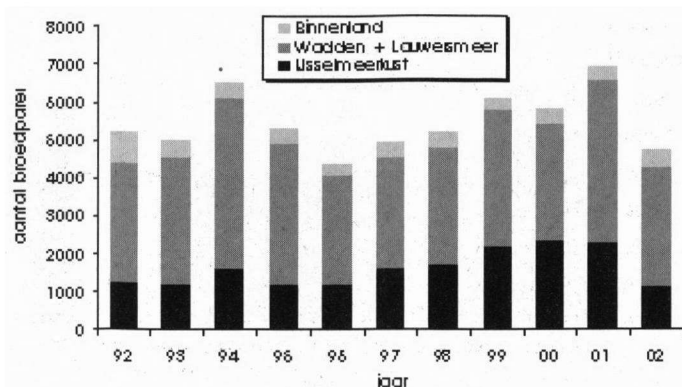
Kleine mantelmeeuw Het aantal broedparen van de Kleine mantelmeeuw is de afgelopen 11 jaar verdubbeld. Werden in 1992 14.523

paren geteld, in 2002 betrof dit 28.784. In 2001 lag het totale aantal nog hoger met 33.397 paren. De soort is inmiddels talrijker dan de Zilvermeeuw, die in dezelfde periode in aantal afnam (figuur 10). Vrijwel alle Kleine mantelmeeuwen broeden in het Waddengebied. Daarbuiten broedt de soort alleen langs de Friese IJsselmeerkust met 26 paren in 2002.

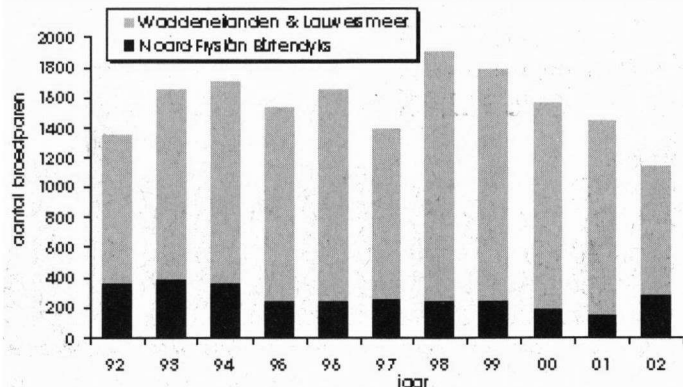
Zilvermeeuw In de periode 1992-98 halveerde de stand van de Zilvermeeuw in Fryslân van 33.029 paren naar 17.966. Sindsdien is het aantal weer toegenomen tot 25.227 paren in 2002 (figuur 10). Deze toename is geflatteerd, omdat de aantallen op Ameland tot 2001 onderschat werden (Dijksen & Koks 2002).

Grote mantelmeeuw In 1996 werd voor het eerst een territorium van de Grote mantelmeeuw vastgesteld in Fryslân en wel op Vlieland (Van Straaten 1997). Een jaar later vestigde de soort zich op de Terschellinger Boschplaat en werd het broeden van de soort ook vastgesteld op de Bocht fan Molkwar (figuur 11). In beide gebieden is de soort sindsdien toegenomen. In 2002 kwamen 6 paar tot broeden op de Boschplaat en 3 op de Bocht fan Molkwar (Van Hijum *et al.* 2002). Een verdere toename ligt in de lijn der verwachting.

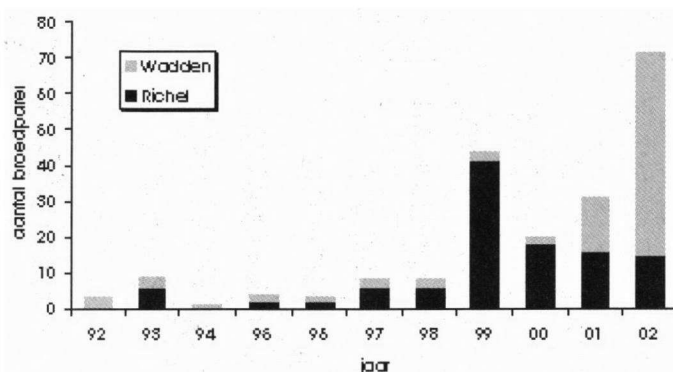
Drieteenmeeuw In zowel 2000 als 2001 werden 2-3 paren van de Drieteenmeeuw broedend aangetroffen op een onbemand olieplatform op het Nederlandse Continentale Plat in de Noordzee. In beide jaren werd er succes-

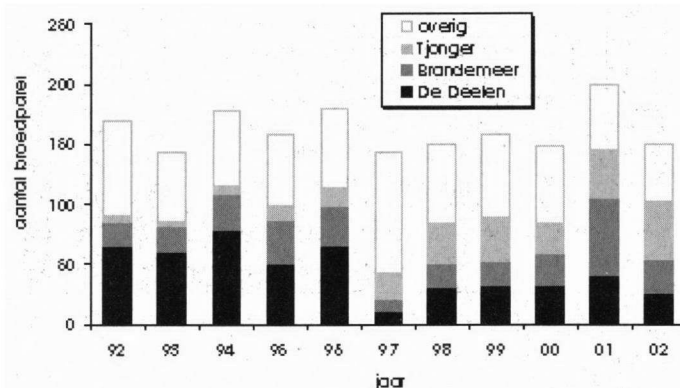
Figuur 13. Aantalsverloop van de Visdief in Fryslân in de periode 1992-2003, verdeeld over het binnenland, het Friese Waddengebied inclusief Lauwersmeer en de Friese IJsselmeerkust.

Figuur 14. Aantalsverloop van de Noordse stern in Fryslân in de periode 1992-2002, verdeeld over de Noord-Fryslân Bûtendyks en het overige Waddengebied (eilanden en Lauwersmeer).

Figuur 15. Aantalsverloop van de Dwergstern in Fryslân in de periode 1992-2002, verdeeld over De Richel en het overige Waddengebied.

Figuur 16. Aantalsverloop van de Zwarte stern in Fryslân, waarbij de aantallen broedparen in de Tjonger, Brandemeer en De Deelen apart zijn weergegeven.

vol gebroed (Camphuysen & De Vreeze 2001). Of de soort er ook in 2002 is vastgesteld, was bij het schrijven van dit artikel niet bekend.

Grote stern De aantalsontwikkeling van de Grote stern in Fryslân wordt bepaald door de aantallen op Griend (figuur 12). Van de 10.973 broedparen die in 2002 werden vastgesteld in Fryslân, broedden 10.966 paren op dit eiland (Lutterop & Kasemir 2003). Buiten Griend werden 7 paren vastgesteld, verdeeld over Terschelling met 2 paren, Ameland 2 en Schiermonnikoog 3. De toename op Griend is ten opzichte van 1997 een verdubbeling van het aantal broedparen. Toen werden 5.000 paren vastgesteld.

Visdief De meeste Friese Visdieven broeden in het Waddengebied en langs de Friese IJsselmeerkust. Van de 4.695 paren die in 2002 werden vastgesteld, broedden 3.136 in het Waddengebied en 1.191 langs de IJsselmeerkust. Deze regio's bepalen dan ook de trend van de soort in Fryslân over de afgelopen 11 jaar (figuur 13). De lagere aantallen in 2002 komen voor een groot deel op het conto van de IJsselmeerkust, waar de soort afnam op de Mokkebank en de Warkumerbûtenwaard. In het Friese binnenland is de soort schaars geworden. In 1992 werden nog 807 paar vastgesteld, in 2002 378. Hiervan kwamen 110 paar tot broeden op de nieuwe eilandjes in het Tjeukemeer.

Noordse stern De Noordse stern laat sinds 1998 een vrij sterke afname zien (figuur 14). Dit heeft alles te maken met de afnemende aantallen op de Waddeneilanden en dan in het bijzonder op Griend waar het merendeel broedt. Tot nu toe is 1998 een absoluut topjaar. Toen kwamen op Griend 1.250 paar tot broeden. In 2002 ging het hier om 'slechts' 463 paren. Langs de Friese Waddenkust nam de Noordse stern in 2002 toe. Hier kwamen 283 paartjes tot broeden, waarvan 181 op de kwelders bij Ferwert (Feddema 2002).

Dwergstern De Dwergstern was in 2002 talrijker dan in de 10 jaren ervoor (figuur 15). Dit heeft alles te maken met vestigingen op Vlieand met 33 paar en op Terschelling met 20 paar. Een vast broedgebied in de Waddenzee vormt De Richel bij Vlieand. In 1999 kwamen hier nog 41 paar tot broeden, in 2002 ging het om 15 paar.

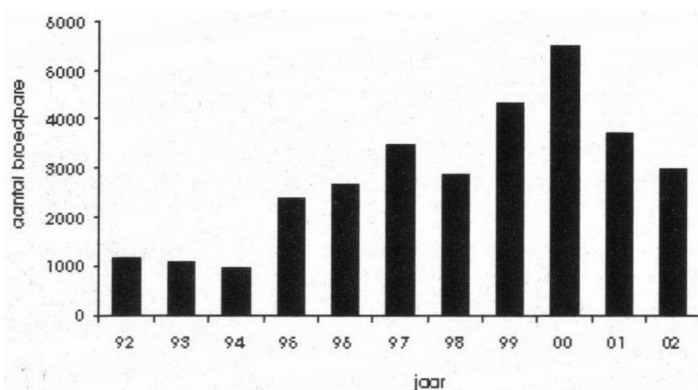
Zwarte stern Het aantal broedparen van de Zwarte stern in Fryslân schommelde de afgelopen 11 jaar voortdurend rond de 150 stuks (figuur 16). 2001 vormt hierop voorlopig een uitzondering. Toen werden 198 paartjes vastgesteld, waarvan 63 in de petgaten van de Brandemeer. In 2002 ging het om 150 paar in Fryslân. Ondanks het aanbieden van kunstmatige nestgelegenheden in de vorm van nestvlotten, neemt de soort nog niet toe in Fryslân. Het is onduidelijk in hoeverre broedresultaten hiermee samenhangen. Meer inzicht daarin zou

zeer gewenst zijn.

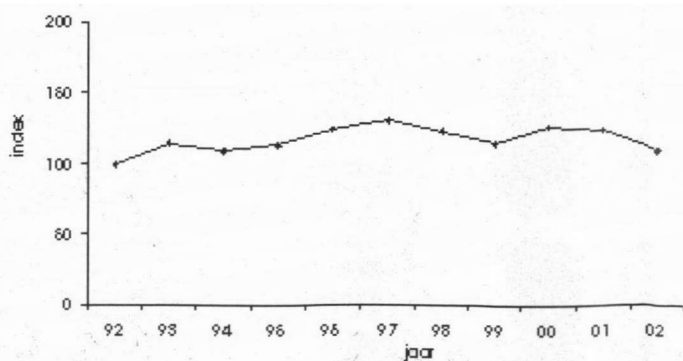
Velduil Het aantal broedparen van de Velduil in Fryslân neemt zinderogen af. In 2002 ging het nog om slechts 12 paren, waarvan 10 op de Waddeneilanden en 2 op het vasteland (Waddenkust, Lauwersmeer). Tekenend voor de afname is de ineenstorting van het velduilbolwerk Ameland. In 1991 zaten hier 21 paartjes, in 2002 werden er nog slechts 2 vastgesteld. Het talrijkst is de soort op Terschelling met 6 paartjes.

Nachtzwaluw De Nachtzwaluw neemt de laatste jaren landelijk in aantal toe. Zo is de soort talrijker geworden in Drenthe met 20 territoria in 2001 tegenover 9 in 1999 (Van Dijk *et al.* 2002). In Fryslân bleven in 2001 meldingen van territoria van Nachtzwaluwen uit, maar werden in 2002 2 territoria vastgesteld in het zuidoosten van de provincie. De soort werd hier opgetekend in de Compagnonsbossen bij Ravenswoud en op de Kale Duinen te Appelscha.

IJsvogel 2002 werd door SOVON uitgeroepen tot het 'Jaar van de IJsvogel'. Doel hiervan was tot een grootschalige landelijke inventarisatie te komen nu duidelijk was dat de soort door het uitblijven van strenge winters almaar talrijker en algemener begon te worden. De resultaten waren eermaar. Landelijk werden 616 broedparen geteld, wat de landelijke schatting op 650-700 paren brengt (med. A.J. van

Figuur 17. Aantalverloop van de Oeverzwaluw in Fryslân in de periode 1992-2002.

Figuur 18. Index van de Huiszwaluw in Fryslân in de periode 1992-2002 (1992 = 100).

Dijk). Dit is een recordaantal. De meeste paartjes (146) kwamen tot broeden in Gelderland, gevolgd door Overijssel (115) en Limburg (105). Ook in Fryslân deed de IJsvogel goede zaken. Er werden 22 paren vastgesteld, verspreid door de provincie. In veel gevallen ging het om nestvondsten, waarbij ook jonge IJsvogels vastgesteld werden. Dit resultaat is ver boven verwachting. In voorgaande jaren werden 2-3 paren per jaar gemeld.

Draaihals In 2002 werd 1 territorium van de Draaihals in Fryslân vastgesteld. Dit was bij De Slotplaats in Bakkeveen, waar in juni een roepend exemplaar werd waargenomen (Feenstra 2002).

Oeverzwaluw 2000 vormt met 5.500 broedparen het voorlopige topjaar voor de Oeverzwaluw in Fryslân. Nadien is de soort afgenomen tot 2.996 paartjes in 2002, hetgeen nog altijd meer is dan de aantallen die begin jaren '90 werden vastgesteld (figuur 17). Het gros van de Friese Oeverzwaluwen broedt in zandwinningen. Daarmee hangt het succes van de soort samen met de aanleg van bedrijventerreinen en snelwegen. Toch zijn het vooral de natte omstandigheden in de Sahel, het Afrikaanse overwinteringsgebied van de soort, die

de populatie Oeverzwaluwen deed toenemen. De terugval houdt naar alle waarschijnlijkheid verband met verslechterde omstandigheden in de Sahel.

Huiszwaluw De Huiszwaluw wordt niet provinciedekkend geteld, maar 118 broedplaatsen worden jaarlijks onderzocht op het aantal aanwezige broedparen, waarmee een stevige steekproef wordt genomen. Op basis van 51 kolonies tekent zich voor Fryslân een relatief stabiele trend af in de periode 1992-2002 (figuur 18). Dat is positief te noemen wanneer deze vergeleken wordt met de landelijke trend. Deze is ronduit negatief (Leys 2002). Enkele huiszwaluwbolwerken in Fryslân zijn te vinden langs de IJsselmeerkust, zoals Gaast met 155 paren, Makkum met 144 en Warns met 107 in 2002.

Rouwkwikstaart Van de Roukwikstaart worden jaarlijks een handjevol territoria gemeld. In 2001 werden 3 territoria vastgesteld, verdeeld over Vlieland, Schiermonnikoog en het Lauwersmeergebied. In 2002 werd alleen een territorium vastgesteld op Terschelling.

Paapje Het aantal broedparen van het Paapje neemt de laatste twee jaar af. Dit

Tabel 1. Aantallen territoria van de Tapuit in Fryslân in 2001 en 2002, weergegeven per gebied.

	2001	2002
Vlieland	15	16
Terschelling	43	16
Ameland	54	45
Schiermonnikoog	26	10
Friese kust	1	2
Lauwersmeer	3	1
Merskenheide	1	0
Aeckingerzand	10	9
totaal	153	99

heeft te maken met een geleidelijke afname in het Fochteloëveen waar in 2002 55 paren werden vastgesteld tegenover 65 in 1999 (Feenstra 2003). Daarnaast dook de soort met name in 2000 talrijker op in Fryslân met territoria in verschillende extensief beheerde weidevogelgebieden en op heidegebied. In 2002 was dat amper het geval.

Tapuit De Tapuit werd in 2001 aan de lijst van jaarlijks te inventariseren zeldzame broedvogels toegevoegd. Rond 1980 waren er in Nederland nog circa 1.900-2.500 paren, in 2001 ging het vermoedelijk om nog slechts 400-450 paar (Van Dijk *et al.* 2002). Daarvan werden er 153 vastgesteld in Fryslân, waar de Waddeneilanden van belang zijn (tabel 1). Vooral in de oudere, nog open Noordzeedulnen kan de soort nog vrij talrijk voorkomen, zoals op Terschelling en Ameland. Het aantal van 2002 is lager, omdat er minder intensief gezocht is naar de soort op sommige Waddeneilanden.

Kramsvogel In 2002 werd een territorium van de Kramsvogel vastgesteld op basis van een zingend mannetje en het slepen van voer door een paartje op Ameland. De soort werd in 1999 voor het laatst in Fryslân als broedvogel vastgesteld bij Jistrum.

Grote karekiet Het aantal territoria van de Grote karekiet dat jaarlijks in de jaren '90 werd vastgesteld, is op één hand te tellen. In 2002 werden echter 6 territoria vastgesteld. In de Brandemeer werden 5 zingende mannetjes vastgesteld (Hof 2002), in de Rottige Meenthe 1. In 2001 ging het om 2 territoria, beide in de Brandemeer.

De Grauwe klauwier, broedvogel van de Lippenhuisterheide

foto: Wolter van Dijk

Tabel 2. Kolonievogels en zeldzame broedvogels in Fryslân in 2001 en 2002. Achtereenvolgens worden gegeven: het getelde aantal paren/territoria in 2001 en 2002, de schatting van de Friese populatie in 2002 en ter vergelijking de schatting van de Friese populatie in 2000.

Soort	Geteld 2001	Geteld 2002	Geschatte populatie '02	Geschatte populatie '00	Soort	Geteld 2001	Geteld 2002	Geschatte populatie '02	Geschatte populatie '00
Geeorde fuut	36	30	30-35	55-60	Kemphaan	15	30	30-35	45-55
Aalscholver	2.387	2.224	2.224	1.968	Zwartkopmeeuw	10	8	8-10	7
Roerdomp	44	57	60	40-45	Dwergmeeuw	5	1	1	5
Kwak	0	1	1	0	Kokmeeuw	61.165	58.047	58.150	56.300
Kleine zilverreiger	4	5	5	2	Stormmeeuw	3.025	1.874	1.900	1.775
Grote zilverreiger	0	1	1	0	Kleine mantelmeeuw	33.397	28.784	28.800	19.300
Blauwe reiger	1.753	1.996	2.000	1.720-1.740	Zilvermeeuw	26.314	25.227	25.250	19.500
Purperreiger	14	22	22	18	Grote mantelmeeuw	9	9	9	5
Lepelaar	545	685	685	455	Drieteenmeeuw	3	?	?	2-3
Zwarte zwaan	1	4	5	1-3	Grote stern	8.223	10.973	10.973	8.658
Kolgans	41	66	70	25-30	Visdief	6.893	4.695	4.725-4.750	5.825-5.850
Indische gans	3	4	5	3-5	Noordse stern	1.430	1.128	1.130-1.150	1.555-1.575
Grote Canadese gans	41	85	90	45	Dwergstern	31	71	71	20
Kleine Canadese gans	0	1	1-3	1-2	Zwarte stern	198	150	150	148
Brandgans	33	47	50-55	30-35	Velduil	15	12	12	18
Mandarijneend	1	2	2-5	2-5	Nachtzwaluw	0	2	2	0
Smient	6	6	10	10-15	IJsvogel	3	22	22-25	3
Pijlstaart	4	6	6-8	4-5	Draaihals	0	1	1	1
Krooneend	1	1	1-2	0	Oeverzwaluw	3.687	2.996	3.000-3.025	5.525-5.550
Middelste zaagbek	5	8	8-10	4	Rouwkwikstaart	3	1	1-3	1-5
Bruine kiekendief	312	347	355-365	355-370	Paapje	69	68	70	105-110
Blauwe kiekendief	51	36	36	50	Tapuit	153	99	140-150	-
Grauwe kiekendief	4	3	3	6	Kramsvogel	0	1	1	0
Porseleinhoen	69	76	80	75-80	Grote karekiet	2	6	6	3
Klein waterhoen	0	1	1	0	Baardman	313	308	325-350	445-475
Kleinst waterhoen	0	0	0	3	Buidelmees	5	4	5	15-20
Kwartelkoning	10	7	10	35	Grauwe klauwier	1	2	2-3	2-4
Kraanvogel	2	2	2	1	Roek	5.419	5.194	5.200-5.250	4.650
Stelkluit	9	3	3	10	Bontekraai	2	1	2-4	1
Kluut	1.869	1.733	1.750	2.080-2.100	Raaf	0	1	1	0
Kleine plevier	29	64	65-75	50-60	Europese kanarie	0	1	1	0
Bontbekplevier	64	65	65-70	85-90	Roodmus	2	3	3-5	5-8
Strandplevier	19	21	21-25	20					

Baardman In 2001 bleef een goede inventarisatie van de Baardman in Fryslân uit, vanwege de uitbraak van mond- en klauwzeer. In 2002 werd de soort weer volledig geïnventariseerd en dat leverde een kleiner aantal Baardmannen op dan in 2000. Toen werden 425 paartjes geteld, in 2002 bedroeg dit aantal 307. Deze afname heeft enerzijds te maken met kleinere aantallen langs de Friese IJsselmeerkust. Tegenover 151 paartjes in 2000 werden hier in 2002 104 paartjes vastgesteld. Anderzijds verloor de Baardman duidelijk terrein in het Friese binnenland. De soort breidde zich hier juist de laatste jaren uit door zich te vestigen rond meren, poelen en petgaten. Veel van dit soort plekken bleven in 2002 onbezet. In het Lauwersmeergebied werden 126 paren geteld, overeenkomstig met de 127 van 2000 (De Boer & Kleefstra 2002). Dit geeft opnieuw aan dat schattingen van 230 paren in 2000 (Van Dijk *et al.* 2002) te hoog zijn.

Buidelmees Het lijkt gedaan te zijn met de Buidelmees in Fryslân. De soort die vanaf begin jaren '80 als nieuwe broedvogel een succesvolle opmars leek te maken, was in 2002 met nog slechts 4 vastgestelde territoria present, ondanks intensief speurwerk in gebieden als Lauwersmeer en Alde Feanen. Dit waren de enige gebieden waar de soort in 2002 nog als broedvogel werd vastgesteld met respectievelijk 3 en 1 territoria. Tekenend voor de achteruitgang van de Buidelmees is dat het Lauwersmeergebied in 1999 nog minstens 10

territoria herbergde. Daarmee lijkt niet alleen de opkomst maar ook de ondergang van de soort als broedvogel in het Friese snel te gaan.

Grauwe klauwier Eind jaren '90 was er even stille hoop dat de Grauwe klauwier terrein zou winnen in Fryslân. De soort nam toe tot een maximum van 6 paartjes in 1998, maar neemt sindsdien af. Zowel in 2001 als 2002 was de Lippenhuisterheide het enige gebied waar de soort werd vastgesteld. In andere potentiële broedgebieden, die alle onderzocht werden op de soort, ontbrak ieder spoor.

Roek De Roek is in Fryslân in 10 jaar tijd toegenomen van een kleine 3.000 paar naar circa 5.200. Vooral de laatste 2 jaar is de soort sterk toegenomen. Dat heeft te maken met een toename van het aantal nieuwe kolonies, vooral in het open cultuurlandschap van Noordwest-Fryslân (omgeving Sneek, Greidhoeke). Daarnaast is de soort in roekenrijke dorpen als Wolvega en Joure eveneens toegenomen. In Wolvega concentreren de Roeken zich vrijwel geheel in 1 kolonie van 568 paren (in 2002). In Joure verdeelt de soort zich over 5 kolonies met in totaal 409 paren in 2002. De afname van de Roek in Fryslân in 2002 (tabel 2) heeft grotendeels te maken met een sterke afname in Heerenveen. Het Friese bestand aan Roeken bedraagt een kleine 8% van het landelijke totaal.

Bonte kraai Vrijwel ieder jaar worden op de

Friese Waddeneilanden 1-2 territoria van de Bonte kraai vastgesteld. In vrijwel alle gevallen gaat het om mengparen van Bonte x Zwarte kraai, zo ook in 2001, toen 2 van deze mengparen werden vastgesteld op Ameland (Klaassen 2002) en in 2002 op Vlieland (C. Zuhorn).

Raaf In het voorjaar van 2002 hield zich gedurende het hele voorjaar een paartje Raven op in het Drents-Friese Wold. Een broedpoging van het paar lijkt onwaarschijnlijk. Mogelijk zijn het voorbodes van wat komen gaat? Ook in 1995 en 1996 was sprake van de aanwezigheid van een paartje in hetzelfde gebied (Schut & Versluys 1998).

Europese kanarie De Europese kanarie is met name broedvogel in Twente, de Achterhoek en Limburg. In Fryslân werd de soort in 1997 vastgesteld op basis van een nestvondst van een succesvol paartje in Buitenpost. In 2002 is het nota bene opnieuw dit dorp waar de soort werd vastgesteld, ditmaal op basis van een zingend exemplaar.

Roodmus De opkomst en ondergang van de Roodmus lijkt al even zo hard te gaan als die van de Buidelmees. De 2-3 territoria die in Fryslân in 2001 en 2002 werden vastgesteld, steken mager af tegen de topaantallen uit 1997. Toen werden landelijk 41 territoria vastgesteld, waarvan meer dan de helft in het Waddengebied. Zowel in 2001 als 2002 werd de soort alleen nog op Ameland vastgesteld.

Dankwoord en verantwoording

Het hiervoor gepresenteerde overzicht van zoveel broedvogels in Fryslân was niet mogelijk geweest zonder de toelozende inzet en enthousiaste medewerking van een grote groep Friese veldmensen, die naast het vrijwillig uitvoeren van veldwerk jaarlijks gegevens doorgeven via formulieren, telefoon en e-mail. Een woord van dank en bewondering is op zijn minst op zijn plaats. Ook alle terreinbeheerders worden bedankt voor het verlenen van toestemming tot het betreden van hun gebieden en het helpen verzamelen van gegevens. Al met al heeft het er de afgelopen toe bijgedragen dat van 60-80 soorten broedvogels de broedpopulatie goed in kaart wordt gebracht, op basis waarvan trends weergegeven kunnen worden. Vooral voor wat betreft natuubeheer en -bescherming in het Waddengebied en de natte natuur in het Friese binnenland is over veel soorten (o.a. Rode-lijstsoorten, bijzondere moerasvogels, alle kolonievogels) relevante kennis beschikbaar.

Het landelijke SOVON broedvogelonderzoek wordt financieel gesteund door het Expertisecentrum LNV van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit en het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS).

Literatuur

- ALIENBURG W., N. BEEMSTER, K. VAN DIJK, P. ESSELINK, D. PROP & H. VISSER 1985. Ontwikkeling van de broedvogelbevolking van het Lauwersmeer in 1978-83. *Limosa* 58 (4): 149-161.
- BAKKER S. 2002. Nieuwe natte natuurgebieden nabij Sneek. *Twirre* 13 (4): 125-127.
- BIJLSMA R.G. 2000. Blijvend slechte reproductie van Kokmeeuwen *Larus ridibundus* op een binnenlandse broedplaats. *Drentse Vogels* 13: 42-54.
- BIJLSMA R.G. 2002. Trends en broedresultaten van roofvogels in Nederland in 2001. *De Takkeling* 10 (1): 7-48.
- BIJLSMA R.G. 2003. Trends en broedresultaten van roofvogels in Nederland in 2002. *De Takkeling* 11 (1): 6-54.
- BOER P. DE 2002. Broedvogels van Vleeland in 2001. SOVON-inventarisatierapport 2002/01. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- BOER P. DE & R. KLEEFSTRA 2002. Broedvogels van het Lauwersmeer in 2002. SOVON-inventarisatierapport 2002/17. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- CAMPHUYSEN C.J. & F. DE VREEZE 2001. Drieteenmeeuw *Rissa tridactyla* nieuwe broedvogel voor Nederland. Nieuwsbrief Nederlandse Zeevogelwerkgroep 3 (2): 1-2.
- DIJK A.J. VAN & F. HUSTINGS 1996. Broedvogelinventarisatie Kolonievogels en Zeldzame Soorten (handleiding Landelijk Soortonderzoek Broedvogels). SOVON, Beek-Ubbergen.
- DIJK A.J. VAN & F. MAJOOR 2002. Kokmeeuw *Larus ridibundus*. pp. 234-235 in: SOVON Vogelonderzoek Nederland 2002, Atlas van de Nederlandse Broedvogels 1998-2000. Nederlandse Fauna 5. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij & European Invertebrate Survey-Nederland, Leiden.
- DIJK A.J. VAN, M.J.T. VAN DER WEIDE, S. DEUZEMAN, L. DIJSEN, D. ZOETEBIER & C. PLATE 2001. Kolonievogels en zeldzame broedvogels in Nederland in 2000 en 2001. SOVON-monitoringrapport 2002/03. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- DIJSEN L.J. & B.J. KOKS 2002. Kustbroedvogels in het Nederlandse Waddengebied in 2000. SOVON-monitoringrapport 2002/02. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- DIRKSEN S. & J. VAN DER WINDEN 2002. Krooneend *Netta rufina*. pp. 134-135 in: SOVON Vogelonderzoek Nederland 2002, Atlas van de Nederlandse Broedvogels 1998-2000. Nederlandse Fauna 5. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij & European Invertebrate Survey-Nederland, Leiden.
- FEDDEMA J. 2002. Broedvogels Noord-Friesland buitendijks 2002. Rapport Wadvogelwerkgroep FFF. Fryske Feriening foar Fjildbiology, Ferwert.
- FEENSTRA F. 2002. Broedvogels Slotplaats Bakkeveen 2002. Rapport BVDK 2002/4. Bureau Vogelinventarisatie De Kraanvogel, Fochteloo.
- FEENSTRA H. 2003. Vogelinventarisatie Fochteloo 2002. Rapport BVDK 2003/1. Bureau Vogelinventarisatie De Kraanvogel, Fochteloo.
- HIJUM E. VAN, Y. KUIPERS & L. VEENSTRA 2002. Inventarisatiesfeerslach 2002 Mokkebank en Bocht fan Malkwar. Rapport in eigen beheer, Wams.
- HOF G.J.H. 2002. Broedvogels van de Brandemeer 2002. Inventarisatierapport Vogelwerkgroep Brandemeer, Wollega.
- JAGER K. 2002. Broedvogels van Staatsbosbeheer-object Van Oordt's Mersken. SOVON-inventarisatierapport 2002/15. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- KLAASSEN O. 2002. Broedvogels van de terreinen van Staatsbosbeheer op Ameland in 2001. SOVON-inventarisatierapport 2002/02. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- KLEEFSTRA R. 2001. Kolonievogels en zeldzame broedvogels in Fryslân in 1999. *Twirre* 12 (3): 103-111.
- KLEEFSTRA R. 2002^a. Broedresultaten van Kokmeeuwen in de Jan Durks Polder in 2001. FFF-rapport 70. Fryske Feriening foar Fjildbiology, Akkrum.
- KLEEFSTRA R. 2002^b. Broedvogels van het Buigumermar in 2002. SOVON-inventarisatierapport 2002/19. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- KLEEFSTRA R. 2002^c. Broedvogels van de Terkaplesterpullen in 2002. SOVON-inventarisatierapport 2002/22. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- KLEEFSTRA R. 2002^d. Kolonievogels en zeldzame broedvogels in Fryslân in 2000. *Twirre* 13 (2): 29-37.
- KLEEFSTRA R. & J.T. HENDRIKSMA 2001. Stelfkluten in Fryslân in het voorjaar van 2000. *Twirre* 12 (1): 22-23.
- KLEMMANN M. 2001. Broedvogels van Schiermonnikoog in 2001. SOVON-inventarisatierapport 2001/27. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- KOOIJ H. VAN DER & B. VOSLAMBER 1997. Aantakontwikkeling van de Grote zilverreiger in Nederland sinds 1970 in een Europees perspectief. *Limosa* 70 (3): 119-125.
- KOOPMAN K. 2003. De balans van 20 jaar onderzoek aan broedvogels bij Holwerd. *Twirre* 14 (3): 73-80.
- LEYS H.N. 2002. Huiswaluw *Delichon urbica*. pp. 318-319 in: SOVON Vogelonderzoek Nederland 2002, Atlas van de Nederlandse Broedvogels 1998-2000. Nederlandse Fauna 5. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij & European Invertebrate Survey-Nederland, Leiden.
- LUTEROP D. & G. KASEMIR 2003. Griend, vogels en bewaking 2002. Rapport Vereniging Natuurmonumenten, 's-Graveland.
- MEININGER P.L. 2002. Brandgans *Branta leucopsis*. pp. 106-107 in: SOVON Vogelonderzoek Nederland 2002, Atlas van de Nederlandse Broedvogels 1998-2000. Nederlandse Fauna 5. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij & European Invertebrate Survey-Nederland, Leiden.
- OOSTERHUIS R. 2001. Griend, vogels en bewaking 2001. Rapport Vereniging Natuurmonumenten, 's-Graveland.
- OUWENEL G.L. 2001. Snelle groei van de broedpopulatie Brandganzen *Branta leucopsis* in het Deltagebied. *Limosa* 74 (4): 137-146.
- PLOEG D.T.E. VAN DER, W. DE JONG, M.J. SWART, J.A. DE VRIES, J.H.P. WESTHOF, A.G. WITTEVEEN & B. VAN DER VEEN 1976. Vogels in Friesland. Deel 1. De Tille, Leeuwarden.
- SCHUT D. & M. VERSLUYS 1998. Kolonievogels en zeldzame broedvogels in Fryslân in 1996. *Twirre* 9 (1): 1-4.
- STIENEN E.W.M., F.A. ARTS, P. DE BOER, W.J. BEEREN & F. MAJOOR 1998. Broedresultaten van Kokmeeuwen in Nederland in 1997. *Sula* 12 (1): 1-11.
- STRAATEN M. VAN 1997. Broedvogelinventarisatie van het duingebied van Vleeland 1996. Rapport Prof. H.C. van Halbeek/SOVON, Beek-Ubbergen.
- TULP I. 1998. Reproductie van Strandplevier *Charadrius alexandrinus* en Bontbekplevier *Charadrius hiaticula* op Terschelling, Griend en Vleeland in 1997. *Limosa* 71 (3): 109-120.
- VOSLAMBER B. 2002. Kolgans *Anser albifrons*. pp. 96-97 in: SOVON Vogelonderzoek Nederland 2002, Atlas van de Nederlandse Broedvogels 1998-2000. Nederlandse Fauna 5. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij & European Invertebrate Survey-Nederland, Leiden.

Romke Kleefstra
districtscoördinator SOVON in Fryslân
p/a Rijksstraatweg 178
6573 DG Beek-Ubbergen
tel.: 0566-652881
e-mail: romke.kleefstra@sovon.nl